

Summary
N.O.Galasiuk

The Problem of Formation of General Educational Skills of Primary-School Pupils at the Modern Period

Theoretical bases of formation of general educational skills of primary-school pupils at the modern level are studied in the article; their meaning for universal development of a child's personality is shown. The author studies the problem of formation of general educational skills in the ontogenesis. The polygamy of the views of scientists as for the classification and peculiarities of methods of formation of general educational skills of primary-school pupils during the process of reforming of primary school is analyzed.

Key words: *general educational skills, kinds of general educational skills, periods of formation of general educational skills.*

Дата надходження статті:

„10” вересня 2009 р.

УДК 378.112 (045)

О.М.ГАЛУС,
доктор педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Адаптація майбутніх учителів за умов навчання у ступеневому ВНЗ: управлінський аспект

У статті розглянуто сутність процесу адаптації майбутніх учителів за умов навчання у ВНЗ. Проаналізовано підходи до трактування процесу адаптації особистості науковими школами, ученими. Розкрито сутність педагогічного управління процесом адаптації.

Ключові слова: *процес адаптації, професійна і дидактична адаптація, педагогічне управління процесом адаптації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури підтверджує складність і багатоаспектність адаптації особистості та доводить необхідність застосування системного підходу до визначення шляхів і умов успішної адаптації особистості в процесі організації навчання у ВНЗ. Термін „адаптація” вперше став вживатися в біологічній, медичній і психологічній літературі, де він означав зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуттів до діючих подразників.

У загальному вигляді *поняття адаптації* у суспільних науках означає пристосування організму до змінних умов соціуму і внутрішнього середовища. „Адаптація (від лат. *adapto* – пристосую) – пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища”. Поняття адаптації універсальне, воно відображає всезагальну властивість живої матерії пристосовуватися до умов середовища, що означає стосовно до людини неперервне удосконалення, розвиток як всього суспільства, так і окремо взятої людини. На сьогодні актуальною проблемою є забезпечення ефективного педагогічного управління процесом адаптації майбутніх учителів за умов навчання у ступеневому ВНЗ. Успішна адаптація студентів на кожному освітньо-кваліфікаційному рівні спонукає їх до навчання не лише у студентські роки, але й упродовж всього життя.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз сутності процесу адаптації особистості за умов навчання у ВНЗ, з'ясування підходів до її трактування науковими школами, ученими, а також особливостей педагогічного управління цим процесом.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Процес адаптації особистості має міждисциплінарне значення, а тому досліджувався ученими у біології (П.Анохін, М.Бернштейн, І.Сеченов, І.Павлов, Г.Сельє, З.Фройд, Е.Майер, Ф.Меєрсон), філософії (В.Кремень, В.Лутай, Г.Царегородцев), соціології (Д.Андреева, М.Лукашевич, В.Москаленко), психології (Б.Асмолов, Г.Балл, Л.Виготський, А.Петровський, В.Семиченко), педагогіці (М.Дьяченко, І.Зязюн, О.Мороз, А.Новодворскіс, Н.Ничкало [19]). Теоретичний аналіз процесу адаптації особистості представлено у працях учених Б.Ананьева, В.Асеева, В.Семиченко [22] та ін.

Саме розвиток людини, що є наслідком задоволення, зростання, підвищення потреб, є кінцевим результатом і метою адаптації, тобто під пристосуванням людини слід розуміти перш за все її розвиток. Однак більшість дослідників С.Артемов [3], В.Безносиков [4], А.Русалінова [7], С.Дмитренко [9], Т.Кончанін [15], Л.Шишкіна [24] визначають адаптацію з допомогою термінів пристосування, освоєння, взаємодії, входження, вживання. При цьому необхідні пускові механізми даного процесу пояснюються зміною середовища, потраплянням індивіда в нове середовище, а також змінами, які відбулися в самому індивіді в результаті хвороби, втрати функції (Т.Вершиніна [8], Є.Антосенков, Л.Шишкіна [24] та ін.).

В соціологічному плані адаптація є процесом „входження”, „вживання” людського індивіда в деяку цілісну систему соціальних відносин і зв'язків. В психологічному або індивідуальному плані адаптація є тривалим процесом зміни станів суб'єктів, розпочинаючи зі стану стабільності та деякого встановленого режиму життєдіяльності в даному соціумі і закінчуючи аналогічним станом в іншому середовищі (Т.Кончанін [15]).

Таке розуміння процесу адаптації не розкриває його сутності як суспільно-історичного процесу, обмежує адаптацію межами адаптації новачка, мігранта. Немає певної думки про терміни, повноту, межі адаптації, труднощі зі зміною адаптації (В.Безносиков [4], Т.Вершиніна [8], С.Дмитренко [9], Е.Камишев [12], Л.Шишкіна [24]). Адаптація фактично зводиться до елементарного акту *звикання*, результатом якого є досягнення стану „динамічної рівноваги”, психологічним відображенням якого не виступає *суб'єктивний стан задоволеності*. Рано чи пізно людина, в тій чи іншій формі „включиться”, „освоїться”, „приспосуюється”, але до адаптації це не буде мати ніякого відношення. Якщо результатом звикання є досягнення стану динамічної рівноваги, то адаптація, навпаки, спрямована на руйнування цієї рівноваги, адаптація постійно обумовлює наявність „зони найближчої дії”. Механізм звикання (відвикання) включається по мірі необхідності і дозволяє людині зекономити фізичні та психічні ресурси в стандартних ситуаціях (наприклад, стереотипи спілкування). Адаптація ж – це внутрішньо мотивований процес, який характеризується в кінцевому результаті прийняттям або неприйняттям розвиваючою особистістю зовнішніх і внутрішніх умов існування, а також активність особистості зі зміни цих умов в бажаному напрямі.

Часто змішування понять адаптація і звикання обумовлено не стільки їх подібністю, скільки традиційним вивченням адаптації „новачка” (С.Артемов [3], В.Безносиков [4], М.Будякіна [7], Ю.Толстова [11], В.Немченко [13]). Адаптація новачка, а особливо так звана первинна адаптація (В.Безносиков [4], С.Дмитренко [9]), проходить в умовах, коли порушується встановлений спосіб задоволення основних потреб (зміна місця проживання, навчання, роботи, соціального становища, прийняття нової соціальної ролі тощо), при цьому виникає стан гострої незадоволеності множинністю раніше не фіксованих потреб, що веде до різкого падіння рівня адаптації.

У змістовому плані засвоєння дисциплін у ВНЗ М.Іванов і О.Черемнов виділяють три періоди в адаптації студента: попередній, загальнонауковий, предметно-спеціальний. В особистісному плані цікавими є висновки В.Кондратової, яка за часом в адаптації студента ВНЗ виділяє три фази: початкова фаза, як відповідна психічна реакція організму на нові умови ВНЗ, для різних індивідуумів має різну тривалість, але в основному закінчується в середині першого семестру; друга фаза включає перебудову пристосувальних механізмів, динамічного стереотипу, психічних процесів і завершується приблизно до середини другого семестру; третя фаза характеризує настання періоду усталеної адаптації, коли завершується формування динамічного стереотипу і пристосувальних реакцій. У більшості студентів він завершується до кінця першого курсу, але у 30-35 % студентів адаптація до навчального процесу на цьому рубежі не настає [14, с.27-29].

У психофізіологічному плані аналіз адаптації дає К.Сантросян, який виділяє три етапи в процесі адаптації першокурсника. Перший – гострий етап адаптації, який спостерігається на початку навчального року і характеризується поганим функціональним станом студента (втомою від складання випускних і вступних іспитів, емоційною напругою, викликаною новизною умов ВНЗ). Другий етап включає екзаменаційний стрес першої сесії з емоційною напругою та погіршенням функціонального стану, і третій етап (в динаміці) – при подальших іспитах, коли індивідуально-психологічна напруга зменшується.

У такому підході до виділення етапів процесу адаптації першокурсників нашу увагу привертає деталізація критеріїв, коли за основу береться динаміка емоційних станів і реакцій студента на стресові соціальні умови. Через брак часу на детальне переживання сприйнятого в людини знижується емоційний тонус, що призводить до стресу. На думку учених, граничних стресових станів варто уникати в звичайному житті й у спілкуванні, особливо в процесах виховання. І, оскільки незміцнілій психіці, що розвивається, протипоказані форми і види дистресів у навчанні, важливо уникати стресових ситуацій за рахунок раціональних умов належної організації навчального процесу на основі відповідної психолого-педагогічної підготовки викладача [5, с. 15].

Ми розглядаємо *адаптацію* як активний усвідомлений процес пристосування особистості до змінних умов життєдіяльності, набуття і вироблення нею адаптивних механізмів, здатних встановлювати на певних етапах відносну рівновагу із соціумом. Метою процесу адаптації є адаптована до соціуму особистість, яка не лише реагує на зовнішні зміни, а бере активну участь у виробленні адаптивних механізмів. Набуття особистістю певного досвіду пристосування до змінних умов соціуму слугує для неї у майбутньому підґрунтям для подолання нових перешкод.

Виникає педагогічна необхідність об'єктивного аналізу психологічного набуття особистістю суспільно-історичного досвіду. У будь-якого індивіда, на думку О. Леонтьєва, цей процес активізується механізмами формування індивідуального досвіду, загальними для всіх людей [17]. Отже, у

педагогічному процесі соціальна адаптація включає приведення індивідуальної та групової поведінки відповідно до системи норм і цінностей, яка панує у даній соціальній і професійній групі.

Разом з тим, соціальний аспект процесу адаптації до ВНЗ включає всі сторони спілкування студента і, якщо це майбутній педагог, то його педагогічну діяльність, до якої він залучається з моменту зарахування у ВНЗ. „Адаптація, – як справедливо зазначає К.Платонов, – найбільшою мірою залежить від колективу, проявляється у колективі і через колектив” [20, с. 74]. Вступивши до ВНЗ, студенти вливаються в академічну соціальну групу, яка характеризується не лише особливими умовами життя, праці, побуту, децю іншою соціальною поведінкою, психологією, але й системою ціннісних орієнтацій і обов'язків, пов'язаних з майбутньою педагогічною діяльністю. З огляду на це соціальна адаптація – це не лише звикання до особистісного середовища і до колективу ВНЗ, що включає ознайомлення з настановами, нормами, цінностями даного колективу, але й формування стосунків і вироблення власної позиції щодо зазначених вимог, цінностей і норм входження в систему відносин даного колективу.

На думку С.Артемюк, соціальна адаптація є специфічним суспільним явищем, в основі якого лежить взаємодія між суспільним суб'єктом і соціальним об'єктом – умовами його суспільного буття [3, с.135-148]. Суб'єктом соціальної адаптації є людина, особистість як індивідуальне буття соціальних відносин. Об'єктом адаптації особистості виступають соціальні умови, які включають матеріальні і соціальні компоненти. Отже, соціальна адаптація – це складний процес, сповнений суперечностей, де пристосованість особистості до нового оточення веде до певних зрушень її внутрішніх властивостей, індивідуальних особливостей [18, с.115-116].

У системному плані процес адаптації особистості в умовах ВНЗ важливо розглядати з опорою на всі змістові сторони її навчальної і наукової діяльності, спілкування, а також у контексті розвитку її свідомості й ціннісних відношень. У міру дорослішання особистості адаптація її до навчання у ВНЗ протікає легше внаслідок відвикання від шкільних методів навчання, але є інший важливий бік проблеми – *професійна адаптація*. Щодо процесу професійної адаптації індивіда до ВНЗ в психолого-педагогічних дослідженнях немає єдиної точки зору. Хоча одні дослідники вважають, що процес профадаптації починається безпосередньо на виробництві, з початком трудової діяльності, інші вчені доводять, і ми згідні з даним твердженням, що суттєві елементи цього процесу формуються вже у загальноосвітній школі. Проте саме у ВНЗ в процесі адаптації студентів відбувається інтенсивне змістове і творче залучення їх до обраної професії, тому особливості поведінки студентів у сфері педагогічної діяльності визначають ступінь адаптації їх до професії. Найбільш чітким показником рівня особистісної адаптації до своєї професійної ролі є зв'язок життєвих планів особистості з тією професією, яку вона опановує у ВНЗ.

Аналіз ставлення студентів до обраної професії свідчить, що в основі процесу особистісної адаптації можуть лежати причини не лише професійного плану, але й соціального, пов'язаного з прерогативами працівників даної галузі, новою соціальною позицією, можливостями задоволення актуальних потреб.

За даними соціологічних досліджень, проведених В.Шубкіним, М.Титмою, М.Руткевичем та ін., можна стверджувати, що у значної частини молоді не сформоване достатньо чітке уявлення щодо обраної професії, переважає орієнтація на певний тип ВНЗ і навіть на конкретний заклад, який дає, на думку молоді, більше шансів увійти в дану соціально-професійну групу. Близько 50 % студентів першого курсу ряду ВНЗ не мають уявлення про зміст та умови майбутньої професійної діяльності [10]. Згідно з даними, від 20 до 30 % вступників до ВНЗ – це молодь, яка обрала той чи інший факультет і ВНЗ через випадковий збіг обставин та з мотивів, не пов'язаних з інтересом до певної спеціальності. Виникає розбіжність між прагненнями, життєвими планами і їх здійсненням, що має негативний вплив на особистість і веде до зниження ефективності процесу її адаптації до навчальної діяльності у ВНЗ. Багато дослідників (В.Брудний, Є.Павлютенков та ін.) у процесі адаптації студентів молодших курсів ВНЗ розрізняють адаптацію до навчальної та майбутньої професійної діяльності як два взаємозалежних елементи загальної системи індивідуально-адаптаційного процесу.

Психологічний бік соціальної адаптації особистості у ВНЗ відіграє важливу роль в загальному процесі професійного розвитку студента, від чого вирішальною мірою і будуть залежати результати його навчальної роботи. Тому Д.Андреєва, А.Новодворскіс та ін. виділяють у професійній адаптації й адаптацію *дидактичну*. Цей аспект процесу адаптації пов'язаний з особливостями пристосування особистості до нової системи навчання в умовах меншого зовнішнього педагогічного контролю за засвоєнням набагато більшого обсягу знань у порівнянні зі школою, з посиленням самостійної підготовки [2].

Важливою умовою педагогічного попередження дезадаптації першокурсників в процесі навчання у ВНЗ є аналіз і діагностика виникнення труднощів особистості, її можливостей в опрацюванні інформації, пов'язаної з навчальною діяльністю. Їх невирішеність нерідко служить безпосередньою причиною різних порушень в упорядкуванні соціально-комунікаційних стосунків першокурсників як з викладачами і кураторами, так і в умовах академічної (навчальної) групи. В цьому контексті важливим є дослідження Ю.Александровського, яке показує, що існує залежність адаптованої діяльності від повноти наявної в

людини інформації і, відповідно, залежність психічної дезадаптації від нестачі інформації. Причиною відсутності необхідної інформації або неможливості її використання, що призводить до психічної дезадаптації людини, можуть бути різноманітні біологічні та соціально-психологічні чинники.

Важливою дидактичною умовою сприйняття необхідної інформації та її опрацювання є елементи новизни, які вона включає. Саме це багато в чому визначає активність людини в тій чи іншій навчально-службовій ситуації. В умовах, позбавлених новизни, при монотонній і одноманітній діяльності спостерігається нібито перенасичення нею. При цьому функціональна активність бар'єра психічної адаптації особистості падає нижче рівня, який забезпечує напругу, і посилюється „автоматизована” психічна активність. Тому для підтримання цього рівня в будь-якій діяльності в межах навчальних занять повинні існувати новизна і непередбачуваність надходящої інформації. У цьому певною мірою полягає деякий парадокс. З одного боку, людина прагне відносного адаптованого спокою, а з іншого – для її активної життєдіяльності необхідне постійне порушення досягнутого (врівноваженого) спокою [1].

Таким чином, можна припустити, що викладачеві необхідно так будувати свої навчальні заняття, щоб в особистості студента виникала достатня розмаїтість емоційних станів. Саме емоційні стани багато в чому формують адекватну адаптивну поведінку людини, її почуття і настрої, створюють своєрідність зацікавленого суб'єктивного ставлення до дійсності. На цьому фоні істотно полегшується або, навпаки, ускладнюється та чи інша діяльність, яка включає вироблення адекватних мотивів різних учинків, вибір мети і шляхів їх успішної реалізації, нарешті, здійснення особистістю наміченого плану дій.

Важливим чинником цілеспрямованої професійної адаптації першокурсника є його спілкування з іншими людьми. Він постійно потребує соціальних контактів, співпереживання, задоволення потреби в спілкуванні. Як зазначав Д.Узнадзе, в кожен даний момент у психіку людини проникає з навколишнього середовища і переживається з достатньою ясністю лише те, що має місце в руслі її актуальної настанови. Саме тому, що навчальна діяльність об'єктивно посідає одне з провідних місць у системі життєдіяльності першокурсника, педагогічно важливо враховувати і соціально-комунікативні особливості дезадаптації до системи навчання. Враховуючи, що першокурсники починають свою діяльність у новій для них педагогічній системі, відмінній за своєю метою, завданнями, вимогами, методами навчання і засобами соціальної комунікації від середньої школи, яка для більш успішного „входження” в нове соціальне середовище потребує опанування новими видами діяльності (навчальною і науковою), від викладачів ВНЗ і кураторів академгруп вимагається вивчення труднощів, які виникають у цьому процесі, визначення шляхів їх усунення.

Таким чином, теоретичний аналіз літератури з проблем адаптації виявив комплекс соціальних і навчально-освітніх труднощів процесу її здійснення. Вони пов'язані з невідповідністю випускників середньої школи до основних видів навчальної, організаційно-комунікативної діяльності у ВНЗ. Зазначені вище труднощі є різними за своїм походженням. Одні з них об'єктивно неминучі, інші носять суб'єктивний характер і пов'язані з недостатньою підготовкою, дефектами виховання вчорашніх абітурієнтів у сім'ї і школі, треті – виникають через недостатню професійно-педагогічну майстерність викладачів і кураторів. У багатьох працях, присвячених проблемі педагогічної і соціально-психологічної адаптації, увага спрямовується на виявлення особистісних труднощів навчання самого першокурсника. Однак не можна не погодитися з тим, що його адаптація залежить від особистості викладача. Величезний вплив на життя і діяльність студентів має адаптація до нового мікросередовища, побутова, академічна, загальнонаукова адаптація. В період адаптації саме особистість студента активно долає і розв'язує найбільші труднощі.

Інший бік цієї ситуації полягає в обрентуванні викладачами і кураторами найбільш ефективних шляхів педагогічно доцільного подолання труднощів адаптації. Зведення процесу особистісної адаптації у ВНЗ лише до умов „приспосовування” особистості до незвичних, нових, невідомих раніше форм організації навчання, а також до методів навчання, які спричинюють особисті незручності в навчанні, навряд чи дозволить системно будувати навчальний процес. На думку багатьох дослідників, основною причиною, що заважає першокурсникам активно ставитися до навчального процесу, успішно навчатися, у строк якісно готуватися до занять, є відсутність у них необхідних прийомів і навичок самостійної навчально-пізнавальної роботи.

Процес адаптації майбутніх учителів у системі ступеневої освіти потребує системного педагогічного управління з боку його суб'єктів: адміністрація ВНЗ, деканати, викладачі, куратори. А.І.Прокопенко [21] з'ясовує зміст базових понять об'єкт і суб'єкт управління в педагогічній системі, визначає, що науковий напрям управління в педагогічній системі має об'єкт – організовану діяльність викладачів та студентів у цій системі, і предмет – механізм процесу навчання, який полягає в управлінні навчальною діяльністю. Педагогічне управління розглядається як управління всією сукупністю педагогічних процесів (навчання, виховання, соціалізація особистості). У педагогічній системі ВНЗ діють два види управління – соціальне і педагогічне. Соціальне управління розглядається ученими як зовнішній вплив на систему, а педагогічне – внутрішній. Соціальне управління, здійснюючи вплив через той чи інший компонент, перебуває у тісному взаємозв'язку із педагогічним управлінням у системі ВНЗ.

Під педагогічним управлінням ВНЗ розуміють сукупність цілеспрямованих дій (операцій) суб'єктів педагогічного управління, спрямованих на створення необхідних умов для організації ефективного навчально-виховного процесу і реалізації цілей ВНЗ. Теорія управління навчальним закладом, в т.ч. педагогічного управління професійною підготовкою фахівців у ВНЗ, досягла рівня узагальнення і систематизації теоретичних та емпіричних положень і фактів порівняно недавно – лише в середині 80-х років ХХ століття.

Під педагогічним управлінням процесу адаптації студентів в системі ступеневої освіти будемо розуміти сукупність цілеспрямованих дій (операцій) суб'єктів педагогічного управління з метою розвитку адаптивних здібностей студента до навчання та нових умов життєдіяльності на I-IV ОКР, які є підґрунтям його успішного професійного становлення у ВНЗ та професійної й особистісної самореалізації у майбутньому. Управлінські впливи повинні спрямовуватися на запобігання та усунення дизадаптаційних явищ у процесі навчання та професійного становлення майбутніх фахівців.

Під науковими засадами досліджуваної проблеми розуміємо теоретично обґрунтовані та об'єктивно зумовлені мету, завдання, закономірності, принципи, функції, структуру, зміст та методичне забезпечення педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти. При розгляді особливостей педагогічного управління освітніми процесами найбільше акцентують увагу на таких підходах: конкретно-історичний, системно-структурний, комплексний, аспектний, взаємодії, цільовий.

Розгляд різноманітних підходів до визначення закономірностей дає змогу зазначити, що суттєво важливо для такої соціальної системи як ВНЗ розкриття зв'язків в результаті проходження певних процесів у закладі, які динамічно змінюються у просторі і часі. Це потребує встановлення зв'язків між внутрішніми процесами з одного боку та внутрішніми і зовнішніми процесами – з іншого. Під закономірностями управління навчальним закладом Є.М.Хриков розуміє „стійкі залежності, зв'язки між процесом управління і зовнішніми щодо нього суспільними процесами й умовами, між компонентами процесу управління та навчально-виховного процесу, між компонентами процесу управління” [26, с.363]. На нашу думку, ефективність педагогічного управління процесом адаптації особистості в системі ступеневої освіти забезпечується за умов дотримання таких закономірностей педагогічного управління: а) всебічності та повноти використання наукових положень; б) єдності цілей ВНЗ з цілями педагогічного управління процесом адаптації студентів; в) неперервності педагогічного управлінського впливу у процесі адаптації студентів; г) прогнозованості керівництва ВНЗ; д) взаємодії керуючої та керованої підсистем; е) визначальної ролі людського чинника в педагогічному управлінні процесом адаптації особистості; є) поєднання централізму із ініціативою ВНЗ, децентралізації та демократизації педагогічного управління; ж) оптимального співвідношення об'єктивно необхідних стратегічних і оперативно-поточних завдань педагогічного управління процесом адаптації; з) забезпеченості суб'єкта педагогічного управління інформацією, наявності достатньо постійного інформаційного зворотного зв'язку.

Щодо принципів педагогічного управління процесом адаптації особистості в системі ступеневої освіти, то їх ми об'єднуємо у такі групи: методологічні, педагогічні, організаційні. Група методологічних принципів пронизує всі структурні елементи педагогічного управління процесом адаптації, являючись об'єктивним фундаментальним підґрунтям його успішного функціонування. Група педагогічних принципів об'єднує провідні фундаментальні положення, які виходять із закономірностей, умов і вимог, пов'язаних з педагогічним управлінням процесом адаптації особистості. Групу організаційних принципів визначали процеси, пов'язані з педагогічним управлінням і організаційною структурою процесу адаптації особистості в системі ступеневої освіти як в цілому, так і окремих її компонентів.

Управлінська педагогічна діяльність з адаптації майбутніх учителів має циклічний цілеспрямований характер. Цикл педагогічного управління – це період часу від постановки мети управління до її реалізації. Оскільки педагогічне управління адаптацією здійснюється на певному етапі (ОКР), для якого визначена мета, то можна говорити про цикли педагогічного управління з тривалістю навчального року, ОКР. Якщо загальною метою педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів є адаптована до навчання та нових умов життєдіяльності у ВНЗ особистість, то цикл педагогічного управління становитиме весь період навчання у ВНЗ.

Всебічне розуміння сутності циклу управління адаптацією майбутніх учителів неможливе без урахування із функцій педагогічного управління (від лат. *functio* – виконання, звершення – діяльність, обов'язок, робота; призначення) [23, с.901]. Управлінський цикл є сукупністю функцій управління, які взаємодіють, послідовно змінюють одна одну і підпорядковані одній меті. Функції педагогічного управління – це види управлінської педагогічної діяльності, які чітко відокремлюються за ознакою часу, етапу їх здійснення, спрямованістю на забезпечення розвитку ВНЗ. Щодо функцій педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів, то доречно визначити такі: цілепокладання, планування, регулювання, організації, координації, адаптації, оптимізації, переходу з одного режиму на інший, стабілізації, обліку, контролю, аналізу.

Щодо *методів* педагогічного управління, то найчастіше зустрічаються такі його трактування: спосіб впливу керуючої системи на керовану; система дій з організації відносин у колективі; взаємопов'язана система прийомів впливу на навчально-виховний процес; спосіб взаємодії суб'єкта і об'єкта педагогічного управління; система прийомів реалізації цілей, принципів, змісту управління; способи реалізації функцій управління та ін. Ефективним з позицій педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів є вивчення передового досвіду, моделювання, вербальні (індивідуальні: консультація, бесіда; колективні або групові: інструктаж, нарада, засідання, збори), порівняння, анкетування, інтерв'ювання, виготовлення друкованих матеріалів (збірники, статті, газети, методичні поради) тощо.

Засобами педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів (різноманітні матеріали і знаряддя педагогічного процесу, завдяки яким успішніше і за короткий час реалізовувалися визначені цілі управління) є відображення інформації (ілюстративні – графіки, гістограми, таблиці), техніко-технологічні засоби (комп'ютер, телебачення, мультимедійне проектування, радіо) та *прийоми* (переконання, пояснення, навчання).

Враховуючи основні наукові підходи до визначення етапів управління процесами у ВНЗ, можна визначити такі основні *етапи* педагогічного управління процесом адаптації студентів: планування (проектування, моделювання); прогнозування; мотивація суб'єктів і об'єктів управління; організація; контроль (оцінювання і корекція); впровадження результатів педагогічного управління. Представлені етапи педагогічного управління процесом адаптації особистості в системі ступеневої освіти відображають основні його функції та управління процесами у ВНЗ в цілому. Впливає необхідність у розробці науково-обґрунтованої теоретичної моделі структури педагогічного управління процесом адаптації студентів у системі ступеневої освіти та створення науково-методичного центру, який би забезпечив впровадження системи педагогічного управління у ВНЗ з досліджуваної проблеми.

У *моделі* структури педагогічного управління адаптацією особистості в системі ступеневої освіти представлено такі складові: мета, науково-управлінський, змістовий, технологічний (організаційний і методико-практичний) аспекти досліджуваної проблеми і результат. Метою визначено цілеспрямований ефективний управлінський вплив на процес адаптації студентів в системі ступеневої педагогічної освіти. Результатом досліджуваної проблеми у моделі є професійно адаптована особистість майбутнього фахівця. Головними учасниками педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів виступають суб'єкти (адміністрація ВНЗ, працівники деканату, викладачі і куратори) та об'єкти управління (студенти). Від їх активної взаємодії залежить ефективність педагогічного управління процесом адаптації.

Висновки...

1. Складність дослідження процесу адаптації особистості обумовлено його унікальністю та міждисциплінарним значенням.

2. Різноманітність аспектів дослідницького розгляду проблем адаптації особистості у ВНЗ зумовлює розходження в підходах до визначення змісту самого поняття, форм і методів його успішного педагогічного здійснення.

3. Ефективне педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти забезпечується завдяки дотриманню наукових засад: підходів, закономірностей, принципів, циклів, функцій, методів, засобів, прийомів, етапів та організаційно-педагогічних умов.

Список використаних джерел та літератури:

1. Александровский Ю. А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация / Юрий Анатольевич Александровский. – М. : Наука, 1976. – 272 с.
2. Андреева Д. А. Влияние адаптации студентов на учебную активность / Д. А. Андреева // Проблемы активности студентов. – Ростов н/Д : РГУ, 1975. – 165 с.
3. Артемов С. Д. Социальные проблемы адаптации молодого рабочего на промышленном предприятии / С. Д. Артемов // Тезисы докл. Всесоюз. науч.-практ. конф. [„Молодежь и труд“]. – М. : Молодая гвардия, 1970. – С. 135–148.
4. Безносиков В. Н. Динамика первичной производственной адаптации молодых рабочих на промышленном предприятии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 „Социальная психология” / В.Н.Безносиков. – М., 1986. – 22 с.
5. Бенедиктов Б. А. Психология обучения и воспитания в высшей школе / Борис Андреевич Бенедиктов, Сергей Борисович Бенедиктов. – Минск : Вышэйш. школа, 1983. – 224 с.
6. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Ленинград: Наука, 1988. – 270 с.
7. Будякина М. П. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации новичков на предприятиях / М. П. Будякина, А. А. Русалинова // Социальная психология и социальное планирование / под ред. Е. С. Кузьмина, А. А. Бодалева. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 92–97.
8. Вершинина Т. Н. Взаимосвязь текучести и производственной адаптации рабочих / Татьяна Николаевна Вершинина ; отв. ред. З. В. Куприянова ; АН СССР, Сиб. отд-ние, Ин-т экономики и орг. пром. пр-ва. – Новосибирск : Наука ; Сиб. отд-ние, 1986. – 164 с.
9. Дмитренко С. М. Производственная адаптация сельского мигранта : о судьбе новичка в городе / Светлана Матусовна Дмитренко. – Кишинев : Штиинца, 1981. – 109 с.

10. Дьяченко М. И. Психология высшей школы : учеб. пособ. / Михаил Иванович Дьяченко, Лев Александрович Кандыбович. – [3 изд., перераб. и доп.]. – Минск : Университетское, 1993. – 368 с.
11. Интерпретация и анализ данных в социологическом исследовании / под ред. В. Г. Андреевкова, Ю. Н. Толстой. – М. : Наука, 1987. – 171 с.
12. Камышев Э. Н. Социальные проблемы формирования специалиста в вузе : (на материалах конкрет.-социол. исслед. способа деятельности молодых инженеров) / Эдуард Николаевич Камышев. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 241 с.
13. Колосова Р. Совершенствование профессиональной адаптации молодежи / Р. Колосова, В. Немченко // Вопросы экономики. – 1979. – № 3. – С. 43–51.
14. Кондратова В. П. Некоторые психологические показатели адаптации студентов-первокурсников к условиям обучения в вузе / В. П. Кондратова // Вопросы вузовской педагогики, психологии и дидактики. – Воронеж : ВГПИ, 1972. – С. 27–29, 111–133.
15. Кончанин Т. Л. Структура процесса адаптации молодых специалистов / Т. Л. Кончанин // Актуальные проблемы науки. – Ростов-н/Д : РГУ, 1970. – С. 109–116.
16. Кузнецов П. С. Адаптация как функция развития личности / Павел Сергеевич Кузнецов ; под ред. Р. Х. Тугушева. – Саратов : СГУ. – 1991. – 73 с.
17. Леонтьев А. Н. Становление психологии деятельности : ранние работы / Алексей Николаевич Леонтьев; под ред. А. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2003. – 439 с.
18. Милославова И. А. Понятие и структура социальной адаптации : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.01 „Онтология и теория познания” / Милославова И. А. – Л., 1974. – 19 с.
19. Ничкало Н. Г. Адаптація професійна / Н. Г. Ничкало // Енциклопедія сучасної України. – К. : Держ. голов. підприємство респ. ВО, 2001. – Т. 1 : „А”. – С. 179–180.
20. Платонов К.К. Цели и задачи профессиональной ориентации / К. К. Платонов // Профессиональная ориентация молодежи. – М., 1987. – С. 61–82.
21. Прокопенко А. І. Наукові основи управління в системі освіти : моногр. / Андрій Іванович Прокопенко ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х. : ХНУ, 2005. – 304 с. – Бібліогр. : с. 275-303.
22. Семиченко В. А. Психічні стани / Валентина Анатоліївна Семиченко. – К. : Магістр-S, 1998. – 208 с. Рос. мовою.
23. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1985. – 968 с.
24. Социально-экономические проблемы труда на промышленном предприятии / под ред. Е.Г.Антосенкова, Л. А. Шишкиной. – Новосибирск : Наука, 1979. – 256 с.
25. Философские проблемы теории адаптации / под ред. Г. И. Царегородцева. – М. : Мысль, 1975. – 277 с.
26. Хриков С. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Євген Миколайович Хриков – К. : Знання, 2006. – 365 с.

Аннотация

А.М.Галус

Адаптация будущих учителей в условиях обучения в многоуровневом вузе: управленческий аспект

В статье рассмотрена сущность процесса адаптации личности в условиях обучения в вузе. Проанализированы подходы к трактовке процесса адаптации личности научными школами, учеными. Раскрыта сущность педагогического управления процессом адаптации.

Ключевые слова: процесс адаптации, профессиональная и дидактическая адаптация, педагогическое управление процессом адаптации.

Summary

O.M.Halus

Adaptation of the Future Teachers in the Conditions of Training in Multilevel High School: Administrative Aspect

The essence of the process of adaptation of a personality in the conditions of training in high school is studied in the article. The approaches to the interpretation of the process of adaptation of the personality by scientific schools, scientists are analysed. The essence of pedagogical management by the adaptational process is revealed.

Keywords: adaptational process, professional and didactic adaptation, pedagogical management of the adaptational process.

Дата надходження статті:

„25” листопада 2009 р.